

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТАВРІЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В.І. ВЕРНАДСЬКОГО
Навчально-науковий інститут управління, економіки та
природокористування
Кафедра публічного управління та економіки

ЗАТВЕРДЖУЮ
В.О. Директора інституту
_____ **С.Губарєв**
_____ 2023 року

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
“ФІЛОСОФІЯ НАУКИ”

освітній рівень   Доктор філософії

галузь знань   28 Публічне управління та адміністрування

спеціальність
(спеціалізація)   281 Публічне управління та адміністрування

освітня програма   Публічне управління та адміністрування

тип дисципліни   Обов'язкова

Київ – 2023 рік

Розробник: Л.С. Тарасюк, доктор філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії та історії

Робочу програму схвалено на засіданні кафедри філософії та історії

Протокол від 28 серпня 2023 року № 1

Завідувач кафедри філософії та історії

З.ЗАХОЖАЙ

Погоджено:

Гарант освітньо-наукової програми

Олена ЄВМЄШКІНА

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників		Розподіл годин за навчальним планом		
Кількість кредитів:	4	Вид занять	Форма навчання	
Загальна кількість годин:	120		Денна	Заочна
Рік вивчення дисципліни за навчальним планом:	1	Лекції:	20	8
Семестр:	1-2	Практичні заняття:	-	-
Тижневе навантаження (год.):		Лабораторні заняття:	-	-
аудиторне:	1	Семінарські заняття:	20	8
самостійна робота:	2	Самостійна робота:	80	104
Форма підсумкового контролю:	іспит	Консультації:	-	-
Мова навчання:	українська	Індивідуальні заняття:	-	-

Консультативну допомогу здобувачі вищої освіти можуть отримати у ННП кафедри філософії та історії, які безпосередньо проводять заняття або звернувшись з письмовим запитом на електронну пошту за адресою tnu-ist.fil@ukr.net

2. Програма навчальної дисципліни

Передумови для вивчення дисципліни:

Препозит:	Постпозит
Філософія Логіка	Методологія наукових досліджень Філософська антропологія Аналітична філософія

Мета вивчення дисципліни:

ознайомлення аспірантів з основними напрямками формування та розвитку філософії науки як галузі філософського знання, її становлення в рамках світової та вітчизняної філософської думки, тенденціями сучасних наукових парадигм.

Очікувані програмні результати навчання за дисципліною (за Освітньою програмою):

ПРН 1. Визначати смисл світоглядно-філософських проблем та пропонувати способи їх вирішення.

ПРН 2. Демонструвати базові знання з основних філософських дисциплін.

ПРН 4. Вільно орієнтуватися в основних напрямках та тенденціях сучасного філософського дискурсу.

ПРН 6. Знання та розуміння специфіки філософського освоєння людиною дійсності, історії виникнення і розвитку філософських ідей, філософських концепцій, основних теоретичних проблем філософії та її поняттєвого апарату.

ПРН 7. Вміння аналізувати світоглядні проблеми на підставі критичного залучення масиву аргументів щодо тих чи інших філософських концепцій, явищ і процесів навколишньої дійсності.

ПРН 8. Мати обізнаність у головних філософських методах і підходах, розуміти етико-практичну значущість філософського знання.

ПРН 10. Мати навички реферування, систематизованого огляду та порівняльного аналізу філософської та загальнонаукової літератури.

ПРН 11. Вміти аналізувати міркування та робити ґрунтовні смислові узагальнення, висновки.

ПРН 12. Вміти викладати власні міркування послідовно, логічно, систематично та аргументовано.

ПРН 13. Критично оцінювати власну позицію та знання, порівнювати і перевіряти отримані результати.

ПРН 14. Дотримуватися правил етики у професійній діяльності.

ПРН 15. Володіти та реалізовувати уміння викладання філософії.

ПРН 16. Дотримуватися і показувати соціально відповідальне ставлення.

ПРН 17. Демонструвати прогрес у власному професійному розвитку.

Загальні та спеціальні компетентності, що формуються у процесі вивчення дисципліни

Шифр та назва компетентності	Результати навчання			
	Знання	Уміння/ навички	Комунікація	Відповідальність і автономія
Спеціальні (фахові, предметні) компетентності (СК)				
ЗК 3. Здатність до цілісного викладу основних проблем філософії на рівні об'єктивного, ідеологічно незаангажованого сучасного бачення	ПРН 6	ПРН 4	ПРН 12	ПРН 8
ЗК 4. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу, генерування нових науково-теоретичних та практично спрямованих ідей, переосмислення наявного та створення нового цілісного знання	ПРН 6	ПРН 7	ПРН 14	ПРН 16
ЗК 5. Здатність проведення досліджень на відповідному рівні.	ПРН 8	ПРН 11	ПРН 14	ПРН 16
ФК 2. Здатність виокремлювати специфіку філософського знання та змістові відмінності філософії від інших форм мислення.	ПРН 7	ПРН 6	ПРН 14	ПРН 16
ФК 5. Здатність аналізувати сучасні	ПРН 7	ПРН 6	ПРН	ПРН

філософські проблеми та вчення.				
ФК 7. Здатність аналізувати міркування та робити ґрунтовні смислові узагальнення, висновки.	ПРН 11	ПРН 6	ПРН 14	ПРН 16
ФК 9. Здатність застосовувати в професійній діяльності філософські методи і підходи.	ПРН 8	ПРН 6	ПРН 17	ПРН 16

Зміст навчальної дисципліни

Розділ 1. Наука як спосіб пізнання світу

Тема 1. Філософія науки, її предмет та проблематика

Наука як складне системне явище, що потребує філософського осмислення. Філософія науки як галузь пограниччя філософії та конкретного наукового знання. Характерні риси науковості: системність, відтворюваність, детермінованість, доступність для узагальнень та передбачень, проблемність, верифікованість, критичність, орієнтація на практику.

Проблеми походження науки та її періодизації. Плюралізм думок щодо «точки біфуркації» та виникнення науки. Основні періоди в історії становлення та розвитку науки. Об'єкт та предмет філософії науки.

Два рівні наукового пізнання: емпіричний та теоретичний. Співвідношення емпіричного та теоретичного рівнів наукового пізнання з чуттєвим та раціональним пізнанням. Єдність та різниця емпіричного та теоретичного рівнів наукового пізнання, їх предмет дослідження.

Тема 2. Методи наукового пізнання

Основні методи наукового пізнання: спостереження та експеримент, їх структурні компоненти. Роль приладів в сучасному науковому пізнанні. Моделювання як специфічний метод наукового пізнання. Проблема прототипу та моделі.

Формалізація як метод наукового пізнання, здатний до вивчення об'єкту пізнання через вивчення знання про нього. Загальна структура формалізації: символізація, перетворення, інтерпретація. Стандарти процедури формального дослідження: несуперечливість, коректність, адекватність. Роль логіки та математики в розробці методів формалізації. Достоїнства формалізації. Відносність «кордонів формалізації».

Проблема виміру як методу. Наукові поняття: класифікаційні (якісні), порівняльні, кількісні. Кількісні поняття та процедура виміру. Співвідношення якісних та кількісних понять. Застосування кількісних понять.

Гіпотетико-дедуктивна схема розвитку наукового знання. Пояснення і передбачення. Процедури обґрунтування теоретичних знань. Зміст процедури співставлення теорії та досвіду. Відносний пріоритет досвіду. Критерії вибору теорії: принципова перевіреність, максимальна узагальненість, передбачувальна сила, принципова простота, системність.

Розділ 2. Основні типи наукової раціональності

Тема 3. Наука як тип раціональності

Наука і духовна культура. Функції науки в житті суспільства. Підстави науки як система регулятивів, що детермінують мету і способи отримання наукового пізнання, уявлення і розуміння реальності, що вивчається, а також форму і ступінь обґрунтування наукового знання і його включення в людську культуру. Логіко-епістемологічні нормативи науки: опис, пояснення, системність, доказовість та обґрунтованість, евристичність. Соціокультурні норми науки: прагматична, прогностична, експертна.

Головні критерії науковості: теоретичність, обґрунтованість, системність, раціональність, верифікація. Критерії науковості як результат історичного розвитку науки та культури. Наукова картина світу як форма систематизації та узагальнення наукових знань. Різновиди наукової картини світу за рівнем узагальнення: загальнонаукова, галузі наук, окремого комплексу наук.

Раціональність як здатність упорядковувати сприйняття світу. Наука як особливий тип раціональності. Типи наукової раціональності: класичний, некласичний, посткласичний.

Традиціоналістський та технократичний типи розвитку цивілізації та їх базисні цінності.

Тема 4. Історична зміна типів наукової раціональності

Генезис та становлення теоретичного знання в античній культурі. Формування передумов наукового мислення в середньовічних університетах. Становлення дослідної науки в культурі пізнього Середньовіччя та Відродження.

Наукова революція XVI-XVII століть: формування основ математичного природознавства. Раціоналізм та емпіризм як основні філософсько-методологічні програми в науці Нового часу.

Тема 5. Класична наукова парадигма

Класична наука XVIII-XIX століть. Роль Просвітництва в розвитку науки. Позитивістська традиція в філософії науки: класичний позитивізм і емпіріокритицизм. Проблемне поле та принципи положення логічного позитивізму та постпозитивізму.

Критичний раціоналізм Карла Поппера. Наукові, методологічні та філософські витоки постпозитивізму. Основні принципи і проблематика постпозитивізму. Мислителі постпозитивного напрямку: Томас Кун, Імре Лакатос, Джеральд Холтон, Пол Фейєрабенд. Проблема включення нових теоретичних уявлень в культуру.

Тема 6. Філософська рефлексія сучасного етапу розвитку науки

Головні характеристики сучасного етапу розвитку науки. Наукові революції як «точки біфуркації» в розвитку знання. Типи наукових революцій: глобальна, комплексна, науково-технічна. Три глобальні наукові революції. Нелінійність росту наукового знання.

Наука в контексті сучасної цивілізації. Сцієнтизм та антисцієнтизм. Наука та паранаука. Комп'ютеризація науки, її проблеми та наслідки. Етичні проблеми сучасної науки. Криза ідеалу ціннісно-нейтрального наукового дослідження.

Розділ 3. Особливості методології соціально-гуманітарного пізнання.

Тема 7. Соціально-гуманітарне знання та його специфіка

Особливості соціально-гуманітарного знання. Типові характеристики соціально-гуманітарного пізнання. Специфіка об'єкту соціально-гуманітарного пізнання. Неможливість сприйняття об'єкту соціально-гуманітарного пізнання безвідносно до суб'єкту пізнання.

Проблема генези соціально-гуманітарного знання та його дисциплінарна структура. Роль філософії в формуванні і розвитку соціально-гуманітарного знання.

Природа цінностей та їх роль в соціально-гуманітарному пізнанні.

Тема 8. Особливості методології соціально-гуманітарного пізнання

Специфіка суб'єктно-об'єктних відносин і особливості методології соціально-гуманітарного пізнання. Поняття факту в соціально-гуманітарному знанні. Роль мови в розвитку соціального та гуманітарного знання. Традиції, зразки, попереднє розуміння в

контексті смислопокладання.

Проблема об'єктивності пізнання в соціальних і гуманітарних науках. Співвідношення віри та наукового знання.

Поняття особистості в соціальних і гуманітарних науках.

3. Структура навчальної дисципліни (тематичний план)

ДЕННА ФОРМА

Назви розділів і тем	Кількість годин				
	денна форма				
	Всього	у тому числі			
л		п/л аб.	се м.	с. р.	
1	2	3	4	5	6
Розділ 1. Наука як спосіб пізнання світу					
Тема 1.1. Філософія науки, її предмет та проблематика.	14	2			6
Тема 1.2. Методи наукового пізнання.	16	2		4	8
Разом за розділом 1	30	4		4	14
Розділ 2. Основні типи наукової раціональності					
Тема 2.1. Наука як тип раціональності.	6	2			4
Тема 2.2. Історична зміна типів наукової раціональності.	8	2			4
Тема 2.3. Класична наукова парадигма.	16	2		4	8
Тема 2.4. Філософська рефлексія сучасного етапу розвитку науки.	14	2			8
Разом за розділом 2	30	8		4	24
Розділ 3. Особливості методології соціально-гуманітарного пізнання.					
Тема 3.1. Соціально-гуманітарне знання та його специфіка.	16	2			12
Тема 3.2. Особливості методології соціально-гуманітарного пізнання.	14	2		4	10
Разом за розділом 3	30	4		4	22
Іспит				2	
Усього годин	90	16		14	60

ЗАОЧНА ФОРМА

Назви розділів і тем	Кількість годин				
	денна форма				
	Всього	у тому числі			
л		п/л аб.	се м.	с. р.	
1	2	3	4	5	6
Розділ 1. Наука як спосіб пізнання світу					
Тема 1.1. Філософія науки, її предмет та проблематика.	14	2			6
Тема 1.2. Методи наукового пізнання.	16	2			8
Разом за розділом 1	30	4			14
Розділ 2. Основні типи наукової раціональності					
Тема 2.1. Наука як тип раціональності.	6				8
Тема 2.2. Історична зміна типів наукової раціональності.	8				8
Тема 2.3. Класична наукова парадигма.	8			2	10
Тема 2.4. Філософська рефлексія сучасного етапу розвитку науки.	8	2			10
Разом за розділом 2	30	2		2	36
Розділ 3. Особливості методології соціально-гуманітарного пізнання.					
Тема 3.1. Соціально-гуманітарне знання та його специфіка.	16	2			14
Тема 3.2. Особливості методології соціально-гуманітарного пізнання.	14				14
Разом за розділом 3	30	2			28
Залік				2	
Усього годин	90	8		4	78

4. Організація самостійної роботи аспірантів

4.1. Підготовка до семінарських занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
Розділ 1. Наука як спосіб пізнання світу		

1	<p>Методи наукового пізнання</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Основні методи наукового пізнання: спостереження та експеримент, їх структурні компоненти. 2. Роль приладів в сучасному науковому пізнанні. 3. Моделювання і формалізація як специфічні методи наукового пізнання. 4. Проблема виміру як методу. Наукові поняття. 5. Процедури обґрунтування теоретичних знань.. Критерії вибору теорії. 	4
<p>Розділ 2. Основні типи наукової раціональності</p>		
2	<p>Наука як тип раціональності</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Наука і духовна культура. 2. Функції науки в житті суспільства. 3. Логіко-епістемологічні та соціокультурні нормативи науки. 4. Головні критерії науковості. 5. Наукова картина світу як форма систематизації та узагальнення наукових знань. 6. Наука як особливий тип раціональності. Типи наукової раціональності. 	4
3	<p>Історична зміна типів наукової раціональності</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Генезис та становлення теоретичного знання в античній культурі. 2. Формування передумов наукового мислення в середньовічних університетах. 3. Становлення дослідної науки в культурі пізнього Середньовіччя та Відродження. 4. Наукова революція XVI-XVII століть: формування основ математичного природознавства. 5. Раціоналізм та емпіризм як основні філософсько-методологічні програми в науці Нового часу. 	6
4	<p>Класична наукова парадигма</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Класична наука XVIII-XIX століть. 2. Роль Просвітництва в розвитку науки. 3. Позитивістська традиція в філософії науки: класичний позитивізм і емпіріокритицизм, логічний позитивізм та постпозитивізм. Критичний раціоналізм Карла Поппера. 4. Наукові, методологічні та філософські витоки постпозитивізму. Основні принципи і проблематика постпозитивізму. 5. Мислителі постпозитивного напрямку: Томас Кун, Імре Лакатос, Джеральд Холтон, Пол Фейєрабенд. Проблема включення нових теоретичних уявлень в культуру. 	6

5	<p>Філософська рефлексія сучасного етапу розвитку науки</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Головні характеристики сучасного етапу розвитку науки. 2. Наукові революції та їх типи. Нелінійність росту наукового знання. 3. Наука в контексті сучасної цивілізації. 4. Сцієнтизм та антисцієнтизм. Наука та паранаука. 5. Комп'ютеризація науки, її проблеми та наслідки. 6. Етичні проблеми сучасної науки. Криза ідеалу цінносно-нейтрального наукового дослідження. 	6
Розділ 3. Філософські проблеми соціальних та гуманітарних наук		
6	<p>Особливості методології соціально-гуманітарного пізнання</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Особливості методології соціально-гуманітарного пізнання. 2. Поняття факту в соціально-гуманітарному знанні. 3. Роль мови, традиції в розвитку соціального та гуманітарного знання. 4. Проблема об'єктивності пізнання в соціальних і гуманітарних науках. 5. Співвідношення віри та наукового знання. 6. Поняття особистості в соціальних і гуманітарних науках. 	6
Разом		32

4.2. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
Розділ 1.		10
1	В контексті першої теми аспіранти, використовуючи рекомендовану літературу, повинні самостійно опрацювати першоджерела за заявленою тематикою.	6
2	В контексті другої теми аспіранти, використовуючи рекомендовану літературу, повинні самостійно опрацювати першоджерела за заявленою тематикою.	8
Розділ 2.		14
3	В контексті третьої теми аспіранти, використовуючи рекомендовану літературу, повинні самостійно опрацювати першоджерела за заявленою тематикою.	8
4	В контексті четвертої теми аспіранти, використовуючи рекомендовану літературу, повинні самостійно опрацювати першоджерела за заявленою тематикою.	8
5	В контексті п'ятої теми аспіранти, використовуючи рекомендовану літературу, повинні самостійно опрацювати першоджерела за заявленою тематикою.	10
6	В контексті шостої теми аспіранти, використовуючи рекомендовану літературу, повинні самостійно опрацювати першоджерела за заявленою тематикою.	10
Розділ 3.		36
7	В контексті сьомої теми аспіранти, використовуючи рекомендовану літературу, повинні самостійно опрацювати першоджерела за заявленою тематикою.	14

8	В контексті восьмої теми аспіранти, використовуючи рекомендовану літературу, повинні самостійно опрацювати першоджерела за заявленою тематикою.	14
		28
	Разом	78

Матеріали для самоконтролю

Самостійна робота аспіранта у межах навчальної дисципліни «Філософія науки» передбачає написання та захист ним творчої роботи до кожного розділу на одну з передбачених переліком тем за власним вибором. Виконання цієї роботи зорієнтоване на практичне застосування знань і розвиток вмінь, здобутих в процесі лекційних і семінарських занять, самостійного опрацювання навчальних матеріалів. Творча робота висвітлює результати самостійного обдумування слухачами актуальних проблем впровадження відкритого врядування в Україні. Викладення необхідних матеріалів повинно бути лаконічним, чітко сформульованим і відповідати суті проблеми. Результатом написання творчої роботи є обґрунтований авторський висновок щодо обраної тематики і можливі рекомендації для розв'язання проблеми.

Вимоги до захисту творчої роботи:

- творча робота повинна бути підготовлена кожним аспірантом індивідуально;
- виконана творча робота надається у електронному вигляді (файлом) викладачеві не пізніше, ніж за 2 тижні до початку екзаменаційної сесії;
- друкований варіант творчої роботи надається студентом під час захисту;
- результати написання творчої роботи презентуються студентом під час екзаменаційної сесії у формі короткої доповіді та відповідей на поставлені запитання;
- на захисті для доповіді надається 5 хв.

Структура творчої роботи.

У структурі творчої роботи виділяються такі основні складові частини.

1. Постановка проблеми:
  - короткий аналіз сучасного стану філософсько-світоглядних проблем у частині, що стосується обраної теми есе, виділення суперечностей та недоліків, що зумовлюють проблему;
  - чітке формулювання проблеми відповідно до виділених суперечностей та недоліків, основні складові проблеми;
  - негативні наслідки того, що проблема не вирішується.
2. Шляхи вирішення проблеми:
  - визначення підходів до вирішення проблеми;
  - опис конкретних шляхів реалізації обраних підходів.
3. Значення для практики:
  - позитивні зміни у площині філософських проблем внаслідок реалізації запропонованих підходів;
  - позитивне значення цих змін для розвитку буття і людини.
4. Висновки, що коротко відображають результати проведеного слухачем дослідження проблеми.
5. Перелік використаних джерел, оформлених згідно із вимогами.

Вимоги до оформлення творчої роботи.

Творча робота має бути роздрукована на білому папері стандартного формату А4. Розмір шрифту – 14 кегель, міжрядковий інтервал – 1,5, поля – 2 см з усіх боків. Титульний аркуш творчої роботи повинен мати такий зміст: назва університету; назва інституту; назва кафедри; назва навчальної дисципліни; тема творчої роботи; прізвище, ім'я, по батькові студента, курс, шифр академічної групи; рік написання творчої роботи. За титульним аркушем слідує план творчої роботи, в якому треба виділити всі її структурні частини. У плані праворуч позначаються номери сторінок початку кожного пункту. Обсяг творчої роботи визначається

вмінням слухача стисло і водночас вичерпно розкрити тему: показати значення проблеми, що розглядається, оцінити, як вона висвітлюється в спеціальній літературі та розв'язується на практиці, зробити висновки та обґрунтувати власні пропозиції. Обсяг роботи – 15-20 сторінок. Обов'язкова вимога: чітке посилення на джерела інформації. Всі цифри, факти, теорії, думки вчених, цитати повинні мати посилення у вигляді [5, с. 37] (перша цифра означає номер джерела у наведеному в кінці реферату списку літератури, а друга цифра – номер сторінки у цьому джерелі). Бажано використовувати в творчій роботі таблиці, схеми, графіки, діаграми тощо. Список використаної літератури (не менше 12 джерел) оформляється згідно з діючими правилами. Якщо інформація взята з мережі Інтернет, потрібно, як і для звичайної літератури, вказати автора, назву статті, а потім навести адресу сайту в Інтернеті. У творчій роботі мають бути обов'язково авторські пропозиції щодо вирішення проблеми, що розглядається. До тексту творчої роботи додається презентація у форматі Microsoft Power Point обсягом 10-12 слайдів, що відображає основні положення творчої роботи.

ТЕМИ
творчих робіт за розділами
Розділ 1

1. Наука як складне системне явище.
2. Характерні риси науковості.
3. Проблеми походження науки та її періодизації.
4. Точка біфуркації.
5. Основні періоди в історії становлення та розвитку науки.
6. Об'єкт та предмет філософії науки.
7. Два рівні наукового пізнання: емпіричний та теоретичний.
8. Єдність та різниця емпіричного та теоретичного рівнів наукового пізнання.
9. Основні методи наукового пізнання.
10. Роль приладів в сучасному науковому пізнанні.
11. Моделювання як специфічний метод наукового пізнання.
12. Проблема прототипу та моделі.
13. Формалізація як метод наукового пізнання.
14. Загальна структура формалізації.
15. Стандарти процедури формального дослідження.
16. Роль логіки та математики в розробці методів формалізації.
17. Відносність «кордонів формалізації».
18. Проблема виміру як методу.
19. Пояснення і передбачення.
20. Відносний пріоритет досвіду.
21. Гіпотетико-дедуктивна схема розвитку наукового знання.
22. Критерії вибору теорії.

Розділ 2

1. Наука і духовна культура.
2. Функції науки в житті суспільства.
3. Підстави науки як система регулятивів.
4. Логіко-епістемологічні нормативи науки.
5. Соціокультурні норми науки.
6. Головні критерії науковості.
7. Критерії науковості як результат історичного розвитку науки та культури.
8. Наукова картина світу як форма систематизації та узагальнення.
9. Різновиди наукової картини світу за рівнем узагальнення.
10. Раціональність як здатність упорядковувати сприйняття світу.
11. Наука як особливий тип раціональності.

12. Типи наукової раціональності: класичний, некласичний, посткласичний.
13. Традиціоналістський та технократичний типи розвитку цивілізації та їх базисні цінності.
14. Генезис та становлення теоретичного знання в античній культурі.
15. Формування передумов наукового мислення в середньовічних університетах.
16. Становлення дослідної науки в культурі пізнього Середньовіччя та Відродження.
17. Наукова революція XVI-XVII століть: формування основ математичного природознавства.
18. Раціоналізм та емпіризм як основні філософсько-методологічні програми в науці Нового часу.
19. Класична наука XVIII-XIX століть.
20. Роль Просвітництва в розвитку науки.
21. Позитивістська традиція в філософії науки: класичний позитивізм і емпіріокритицизм.
22. Проблемне поле та принципи положення логічного позитивізму та постпозитивізму.
23. Критичний раціоналізм Карла Поппера.
24. Наукові, методологічні та філософські витоки постпозитивізму.
25. Основні принципи і проблематика постпозитивізму. Мислителі постпозитивного напрямку: Томас Кун, Імре Лакатос, Джеральд Холтон, Пол Фейєрабенд.
26. Проблема включення нових теоретичних уявлень в культуру.
27. Головні характеристики сучасного етапу розвитку науки.
28. Наукові революції як «точки біфуркації» в розвитку знання.
29. Типи наукових революцій: глобальна, комплексна, науково-технічна.
30. Три глобальні наукові революції.
31. Нелінійність росту наукового знання.
32. Наука в контексті сучасної цивілізації.
33. Сцієнтизм та антисцієнтизм.
34. Наука та паранаука.
35. Комп'ютеризація науки, її проблеми та наслідки.
36. Етичні проблеми сучасної науки.
37. Криза ідеалу ціннісно-нейтрального наукового дослідження.

Розділ 2.

1. Соціально-гуманітарне знання та його специфіка.
2. Особливості соціально-гуманітарного знання.
3. Типові характеристики соціально-гуманітарного пізнання.
4. Специфіка об'єкту соціально-гуманітарного пізнання.
5. Неможливість сприйняття об'єкту соціально-гуманітарного пізнання безвідносно до суб'єкту пізнання.
6. Проблема генези соціально-гуманітарного знання та його дисциплінарна структура.
7. Роль філософії в формуванні і розвитку соціально-гуманітарного знання.
8. Природа цінностей та їх роль в соціально-гуманітарному пізнанні.
9. Специфіка суб'єктно-об'єктних відносин і особливості методології соціально-гуманітарного пізнання.
10. Поняття факту в соціально-гуманітарному знанні.
11. Роль мови в розвитку соціального та гуманітарного знання.
12. Традиції, зразки, попереднє розуміння в контексті смислопокладання.
13. Проблема об'єктивності пізнання в соціальних і гуманітарних науках.
14. Співвідношення віри та наукового знання.
15. Поняття особистості в соціальних і гуманітарних науках.
16. Культурологічні проблеми сучасної науки.
17. Адекватність.
18. Соціальні проблеми сучасного суспільства.
19. Варіанти виходу із соціальної кризи суспільства.
20. Творчість і наука.

5. Критерії та система оцінювання результатів навчання

5.1. Політика курсу

Відвідування лекційних занять є добровільним, проте враховується при підсумковому контролі шляхом задавання додаткових запитань за відповідним матеріалом.

Відвідування семінарських занять є обов'язковим, їх пропуск автоматично знижує підсумкову оцінку за курсом, оскільки на відповідні семінари аспірант не отримує балів.

Політика академічної доброчесності визначається згідно з Положенням про запобігання та виявлення академічного плагіату в Таврійському національному університеті імені В.І. Вернадського.

5.2. Шкала та схема формування підсумкової оцінки

Денна форма навчання

Поточний контроль						Підсумковий контроль	Сума	
Розділ 1		Розділ 2		Розділ 3				
C1.3	C1.4	TP1	C2.1	TP2	C3.2	TP3	40	100
5	5	10	10	10	10	10		

C1.3, ... C3.2 – семінари до тем розділів

TP1, TP2, TP3 – творчі роботи до розділів

Заочна форма навчання

Поточний контроль					Підсумковий контроль	Сума
Розділ 1		Розділ 2		Розділ 3		
C1.3	TP1	C2.1	TP2	TP3	40	100
10	10	10	10	20		

C1.3, C2.1 – семінари до тем розділів

TP1, TP2, TP3 – творчі роботи до розділів

5.3. Шкала оцінювання: національна та ECTS

Оцінка в балах	Оцінка за національною шкалою	Оцінка за шкалою ECTS	
		Оцінка	Пояснення
90-100	Відмінно	A	відмінне виконання
80-89	Добре	B	вище середнього рівня
75-79	Добре	C	загалом хороша робота
66-74	Задовільно	D	непогано
60-65	Задовільно	E	виконання відповідає мінімальним критеріям
30-59	Незадовільно	FX	необхідне перескладання
0-29	Незадовільно	F	необхідне повторне вивчення курсу

6. Орієнтований перелік питань для підсумкового контролю.

1. Наука як складне системне явище.

2. Характерні риси науковості.
3. Проблеми походження науки та її періодизації.
4. Плюралізм щодо «точки біфуркації».
5. Об'єкт та предмет філософії науки.
6. Два рівні наукового пізнання.
7. Співвідношення емпіричного та теоретичного рівнів наукового пізнання.
8. Основні методи наукового пізнання: спостереження та експеримент, їх структурні компоненти.
9. Роль приладів в сучасному науковому пізнанні.
10. Моделювання і формалізація як специфічні методи наукового пізнання.
11. Проблема виміру як методу. Наукові поняття.
12. Процедури обґрунтування теоретичних знань.. Критерії вибору теорії.
13. Наука і духовна культура.
14. Функції науки в житті суспільства.
15. Логіко-епістемологічні та соціокультурні нормативи науки.
16. Головні критерії науковості.
17. Наукова картина світу як форма систематизації та узагальнення наукових знань.
18. Наука як особливий тип раціональності. Типи наукової раціональності.
19. Генезис та становлення теоретичного знання в античній культурі.
20. Формування передумов наукового мислення в середньовічних університетах.
21. Становлення дослідної науки в культурі пізнього Середньовіччя та Відродження.
22. Наукова революція XVI-XVII століть: формування основ математичного природознавства.
23. Раціоналізм та емпіризм як основні філософсько-методологічні програми в науці Нового часу.
24. Класична наука XVIII-XIX століть.
25. Роль Просвітництва в розвитку науки.
26. Позитивістська традиція в філософії науки: класичний позитивізм і емпіріокритицизм, логічний позитивізм та постпозитивізм. Критичний раціоналізм Карла Поппера.
27. Наукові, методологічні та філософські витоки постпозитивізму. Основні принципи і проблематика постпозитивізму.
28. Мислителі постпозитивного напрямку: Томас Кун, Імре Лакатос, Джеральд Холтон, Пол Фейєрабенд. Проблема включення нових теоретичних уявлень в культуру.
29. Головні характеристики сучасного етапу розвитку науки.
30. Наукові революції та їх типи. Нелінійність росту наукового знання.
31. Наука в контексті сучасної цивілізації.
32. Сцієнтизм та антисцієнтизм. Наука та паранаука.
33. Комп'ютеризація науки, її проблеми та наслідки.
34. Криза ідеалу цінносно-нейтрального наукового дослідження.
35. Особливості методології соціально-гуманітарного пізнання.
36. Поняття факту в соціально-гуманітарному знанні.
37. Роль мови, традиції в розвитку соціального та гуманітарного знання.
38. Проблема об'єктивності пізнання в соціальних і гуманітарних науках.
39. Співвідношення віри та наукового знання.
40. Поняття особистості в соціальних і гуманітарних науках.
41. Проблема виміру як методу.
42. Наукові поняття: класифікаційні (якісні), порівняльні, кількісні.
43. Гіпотетико-дедуктивна схема розвитку наукового пізнання.
44. Співвідношення якісних та кількісних понять.
45. Пояснення і передбачення.
46. Процедури обґрунтування теоретичних знань.
47. Зміст процедури співставлення теорії та досвіду.
48. Відносний пріоритет досвіду.

49. Критерії вибору теорії: принципова перевіреність, максимальна узагальненість, передбачувальна сила, принципова простота, системність.
50. Підстави науки як система регулятивів.
51. Функції науки в житті суспільства.
52. Раціональність як здатність упорядковувати сприйняття світу.
53. Типи наукової раціональності: класичний, некласичний, посткласичний.
54. Типові характеристики соціально-гуманітарного знання.
55. Традиції, зразки, попереднє розуміння в контексті смислопокладання.
56. Природа цінностей та їх роль в соціально-гуманітарному пізнанні.
57. Поняття факту в соціально-гуманітарному знанні.
58. Проблема прототипу та моделі.
59. Відносність «кордонів формалізації».
60. Застосування кількісних понять.
61. Моделювання як специфічний метод наукового пізнання.
62. Роль логіки та математики в розробці методів формалізації.
63. Загальна структура формалізації: символізація, перетворення, інтерпретація.
64. Характерні риси науковості.
65. Системність.
66. Відтворюваність.
67. Детермінованість.
68. Доступність для узагальнень та передбачень.
69. Проблемність.
70. Верифікованість.
71. Критичність.
72. Орієнтація та практика.
73. Роль приладів в сучасному науковому пізнанні.
74. Достойнства формалізації.
75. Стандарти процедури формального дослідження.
76. Несуперечливість.
77. Коректність.
78. Адекватність.
79. Різновиди наукової картини світу.
80. Соціокультурні норми науки: прагматична, прогностична, експертна.
81. Технократичний тип розвитку цивілізації.
82. Традиціоналістський тип розвитку цивілізації.
83. Класичний позитивізм.
84. Комп'ютеризація науки, її проблеми та наслідки.
85. Етичні проблеми сучасної науки.
86. Культурологічні проблеми сучасної науки.
87. соціологічні проблеми сучасної науки.
88. Соціальні проблеми сучасного суспільства.
89. Варіанти виходу із соціальної кризи суспільства.
90. Творчість і наука.

7. Рекомендована література

Першоджерела

1. Аристотель. Сочинения в 4т. М., 1984.
2. Бердяев Н. Самопознание. Русская идея. М.: Издательство «ЭКСМО», 2009. 704 с.

3. Бэкон Ф. Сочинения: В 2 т. М. 1988.
4. Гегель Г.В.Ф. Феноменология духа. СПб., 1994.
5. Декарт Р. Сочинения: В 2т. М., 1994.
6. Кавелин К.Д. Наш умственный строй. М., 1989.
7. Кант И. Трактаты. СПб., 1996.
8. Киреевский И.В. Критика и эстетика. М., 1987.
9. Лейбниц Г.В. Сочинения: В 4 т. М., 1983-1989.
10. Ломоносов М.В. Избранные философские произведения. М., 1980.
11. Макиавелли Н. Сочинения. СПб., 1998.
12. Маркс К. К критике политической экономии. Предисловие // Маркс К., Энгельс Ф. Соч. 2-е изд. Т. 13. М., 1985.
13. Николай Кузанский. Сочинения в 2т. М., 1979-1980.
14. Платон. Собрание сочинений в 4т. М., 1990-1994.
15. Сартр Ж. - П. Бытие и ничто. Опыт феноменологической онтологии. М., 2000.
16. Соловьев В. С.Оправдание добра. Нравственная философия. М.: Академический проект, 2010. 672с.
17. Спиноза Б. Об усовершенствовании разума: Сочинения. М. Харьков, 1998.
18. Фихте И.Г. Сочинения в 2 т. СПб., 1993.
19. Флоренский П.А. Столп и утверждение истины. М., 1990.
20. Фрагменты ранних греческих философов. М., 1989. Ч. 1
21. Хайдеггер М. Бытие и время. М., 1997.
22. Хомяков А.С. Полное собрание сочинений. Т. 1-8. М. 1985.
23. Шеллинг Ф.В.И. Сочинения в 2 т. М., 1987.
24. Шестов Л. Избранные произведения. М., 1993.
25. Энгельс Ф. Диалектика природы //Маркс К., Энгельс Ф. Соч. 2-е изд. Т. 20. М., 1985.
26. Эпикур. Письма. Главные мысли // Лукреций. О природе вещей. М., 1983
27. Эразм Роттердамский. Философские произведения. М., 1986.
28. Ясперс К. Смысл и назначение истории. М., 1991.

Основна

1. Аналитическая философия: становление и развитие. М.: Дом интеллектуальной книги «Прогресс-Традиция», 1998.
2. Антология мировой философии. М.: Мысль, 1969-1971. Т. 1-4.
3. Ахутин А. В. История принципов физического эксперимента от античности до XVII века. М.: Наука, 1976.
4. Баженов Л. Б. Строение и функции естественнонаучной теории. М.: Наука, 1978.
5. Боткин Л. М. Леонардо да Винчи и особенности ренессансного творческого мышления. М.: Искусство, 1990.
6. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества. М.: Искусство, 1979.
7. Блок М. Апология истории, или Ремесло историка. М.: Наука, 1973.
8. Бруно Дж. Диалоги. М.: Госполитиздат, 1949.
9. Буше М. Философия физики. М.: Прогресс, ,1975.
10. Бурбаки Н. Очерки по истории математики. М.: Изд-во иностр. лит-ры. 1963.
11. Бурдые П. Практический смысл. СПб.: Алетейя-Институт экспериментальной социологии, 2001.
12. Бэкон Ф. Сочинения: В 2 т. М.: Мысль, 1978.
13. Бэкон Ф. Большое сочинение // Антология мировой философии. 1(2). М.: Мысль, 1969.
14. Вернадский В. И. Живое вещество. М.: Наука, 1978.
15. Вернадский В. И. Избранные труды по истории науки. М.: Наука, 1981.
16. Вернадский В. И. Размышления натуралиста: Научная мысль как планетное явление. М.: Наука, 1977.
17. Вико Дж. Основания новой науки об общей природе наций. М.; Киев: ИСА, 1994.

18. Виндельбанд В. Избранное. Дух и история. М.: Юристь, 1995.
19. Вригт Г. Х. фон. Логико-философские исследования. М.: Прогресс, 1986.
20. Гадамер Г. Г. Истина и метод. М.: Прогресс, 1988.
21. Гайденко П. П. Научная рациональность и философский разум. М.: Прогресс-Традиция, 2003.
22. Гегель Г. В. Ф. Наука логики. Т. 1. М.: Мысль, 1970.
23. Гемпель К. Г. Логика объяснения. М.: Дом интеллектуальной книги. Русское феноменологии, общ-во, 1998.
24. Горфункель А. Х. Бруно. М.: Мысль, 1965.
25. Декарт Р. Сочинения: В 2 т. М.: Мысль, 1989-1994.
26. Дильтей В. Собрание сочинений. Т. 1. М.: Дом интеллектуальной книги, 2000.
27. Жильсон Э. Философия в средние века. М.: Республика, 2004.
28. Жмудь Л. Я. Зарождение истории науки в Античности. СПб.: Изд-во Рус. христиан, гуманитар, ин-та, 2002.
29. Зиммель Г. Избранное: В 2 т. Т. 2. Созерцание жизни. М.: Юристь, 1994.
30. Камшилов М. М. Биотический круговорот. М.: Наука, 1970.
31. Кант И. Критика чистого разума. М.: Мысль, 1994.
32. Кант И. Сочинения: В 6 т. М.: Мысль, 1964-1966.
33. Кант И. Трактаты и письма. М.: Наука, 1980.
34. Кармин А. С. Культурология. СПб.: Лань, 2001.
35. Кармин А. С. Познание бесконечного. М.: Мысль, 1981.
36. Кармин А.С., Бернацкий Г. Г. Философия. СПб.: Изд-во ДНК, 2001.
37. Карнап Р. Философские основания физики. М.: Прогресс, 1971.
38. Карпинская Р. С, Лисеев И. К., Огурцов А. П. Философия природы. Козволюцион-ная стратегия. М.: Иитерпракс, 1995.
39. Кастельс М. Информационная эпоха. Экономика, общество и культура / ГУВШЭ, 2000.
40. Киреевский И. В. Критика и эстетика. М.: Искусство, 1979.
41. Кирсанов В. С. Научная революция XVII века. М.: Наука, 1987.
42. Козелецкий Ю. Психологическая теория принятия решений. М.: Прогресс, 1979.
43. Койре А. Очерки истории философской мысли. М.: Прогресс, 1985.
44. Конт О. Дух позитивной философии // Вестник знания. СПб.: Изд-во В. В. Бит-нера, 1910.
45. Космология. Теории и наблюдения / Под ред. Я. Б. Зельдовича, И. Д. Новикова. М.: Мир, 1978.
46. Крафт В. Венский кружок. Возникновение позитивизма. М.: Идея-Пресс, 2003.
47. Куайп У. В. О. Слово и объект. М.: Логос, Праксис, 2000.
48. Кун Т. Структура научных революций. М.: АСТ, 2003.
49. Лакатос И. Методология исследовательских программ. М.: АСТ, 2003.
50. Леонардо да Винчи. Избранные естественнонаучные произведения. М.: Изд-во АН СССР, 1955.
51. Леонардо да Винчи. Суждения о науке и искусстве. СПб.: Азбука, 2001.
52. Лотман Ю. М. Избранные статьи: В 3 т. Таллинн: Александра, 1992.
53. Лотце Г. Микрокосм. Мысли о естественной и бытовой истории человечества. Опыт антропологии / Пер. с нем. Е. Корша. Ч. 1-3. М., К. Солдатенков, 1866-67.
54. Мамардашвили М. К. Как я понимаю философию. М.: Прогресс, 1990.
55. Мангейм К. Очерки социологии знания. М.: ИНИОН РАН, 1998.
56. Мосс М. Общества. Обмен. Личность. М.: Восточная литература, 1996.
57. Наука в культуре. М.: УРСС, 1998.
58. Наука: возможности и границы. М.: Наука, 2003.
59. Научные и вненаучные формы мышления. М., 1997.
60. Очерки по философии и культуре. К 60-летию профессора Юрия Никифоровича Солонина. Сер. «Мыслители». Вып. 5. СПб.: 2001.
61. Планк М. Единство физической картины мира. М.: Наука, 1966.

62. Платон. Собр. соч.: В 4 т. М.: Мысль, 1994.
63. Поппер К. Логика и рост научного знания. М.: Прогресс, 1983.
64. Поппер К. Логика научного исследования. М.: Республика, 2004.
65. Поппер К. Объективное знание. Эволюционный подход. М.: Эдиториал УРСС, 2002.
66. Рассел Б. Введение в математическую философию. М.: Гнозис, 1996.
67. Рассел Б. История западной философии. М.: Изд-во иностр. лит-ры, 1954.
68. Рикёр П. Конфликт интерпретаций. Очерки о герменевтике. М.: Медиум, 1995.
69. Риккерт Г. Границы естественно-научного образования понятий. СПб.: Наука, 1993.
70. Риккерт Г. Науки о природе и науки о культуре. М.: Республика, 1998.
71. Свасьян К. А. Прививка от невегласия // Эксперт. 2007. № 14 (555).
72. Синтез современного научного знания. М.: Наука, 1973.
73. Соболева М. Е. Философия как «критика языка» в Германии. СПб.: Изд-во СПбГУ, 2005.
74. Современная философия науки. М.: Логос, 1996.
75. Солонин Ю. Н. Наука как предмет философского анализа. Л.: Изд-во ЛГУ, 1988.
76. Сноу Ч. Портреты и размышления. М.: Прогресс, 1985.
77. Спасский Б. И. История физики. Ч. 1. М.: Высш. шк., 1977.
78. Степин В. С. Теоретическое знание. М.: Гардарики, 2000.
79. Степин В. С. Философия науки. Общие проблемы. М.: Гардарики, 2006.
80. Степин В. С., Кузнецова Л. Ф. Научная картина мира в культуре техногенной цивилизации / РАН, Ин-т философии. М., 1994.
81. Теория и методы в социальных науках. М.: РОСС ПЭН, 2004.
82. Трубников Н. Н. О смысле жизни и смерти. М.: РОСС ПЭН, 1996.
83. Уайт Х. Метаистория. Историческое воображение в Европе XIX века. Екатеринбург: Изд-во Уральского ун-та, 2002.
84. Уайтхед А. Н. Избранные работы по философии. М.: Прогресс, 1990.
85. Успехи физических наук. Т. 85, вып. 2. М.: Наука, 1965.
86. Уэбстер В. Теории информационного общества. М.: Аспект-Пресс, 2004.
87. Февр Л. Бои за историю. М.: Наука, 1991.
88. Федоров Н. Ф. Философия общего дела. М.: Наука, 1982.
89. Фейерабенд П. Избранные труды по методологии науки. М.: Прогресс, 1986.
90. Фейнман Р. Характер физических законов. М.: Мир, 1968.
91. Филиппов М. Леонардо да Винчи. М.: Республика, 1993.
92. Философия науки: Хрестоматия. М.: Прогресс-Традиция, Флинта, 2005.
93. Фома Аквинский. Сумма теологии. СПб.: Экслибрис; Киев: Эльга: Ника-центр, 2002.
94. Фромм Э. Здоровое общество. М.: АСТ, 2005.
95. Фуко М. Слова и вещи. Археология гуманитарных наук. СПб.: Талисман, 1994.
96. Хайдеггер М. Время и бытие. М.: Республика, 1993.
97. Хесле В. Философия и экология. М.: Ками, 1994.
98. Химическое строение биосферы Земли и ее окружения. М.: Наука, 1965.
99. Хокинг С. Краткая история времени. От Большого взрыва до черных дыр. СПб.: Амфора, 2003.
100. Холодный Н. Г. Мысли натуралиста о природе и человеке: Избр. труды. Киев: Наукова думка, 1982.
101. Холтон Дж. Тематический анализ науки. М.: Прогресс, 1981.
102. Чанышев А. Н. Курс лекций по древней философии. М.: Высш. шк., 1981.
103. Шопенгауэр А. Избранные произведения. М.: Просвещение, 1992.
104. Штофф В. А. Проблема методологии научного исследования. М.: Высш. шк., 1978.
105. Эйнштейн А. Физика и реальность. М.: Наука, 1965.

Додаткова

1. Алексеев В.О. , Мальшина, Н. А. Философия. Конспект лекций. М.: Издательство «ЭКСМО», 2007. 160с.

2. Асмус В. Ф. Античная философия (история философии). Учебник для ВУЗов. 3-е изд. М.: Высш. шк., 2003. 400с.
3. Гриненко Г.В. История философии: Учебник. М.: Юрайт-Издат, 2006.
4. Гулыга А.В. Немецкая классическая философия. 2-е изд. испр. и доп. М.: Айрис-Пресс, Рольф, 2001.
5. Евлампиев И.И. История русской философии: Для вузов. М.: Высшая школа, 2002.
6. Замалеев А.Ф. Лекции по истории русской философии XI-XX вв. СПб. Летний сад, 2001.
7. Зотов А.Ф. Современная западная философия: Учебное пособие для вузов. М.: Высшая школа, 2001.
8. Иконникова Г. И., Иконникова Н. И. Философия Древнего мира. М.: ЮНИТИ, 2010. 247 с.
9. Катаева О. В. Философия. Учебное пособие. Ростов н/Д.: Феникс, 2010. 384с.
10. Кисиль В.Я., Рибери В.В. Галерея античных философов. В 2-х т. М., 2002.
11. Кохановский В. П., Яковлев В. П. История философии. Ростов н/Д.: Феникс, 2008. 731с.
12. Кузнецов В.Н. Немецкая классическая философия: Учебник. 2-е изд. М.: Высшая школа, 2003.
13. Маслин М.А. История русской философии. М.: Издательская группа АСТ, 2008. 638с.
14. Огородник І.В., Огородник В.В. Історія філософської думки в Україні. К.: «Вища школа», «Знання», 1999. 543 с.
15. Родчанин Е. Г., Колесников В. И. Философия для технических вузов (исторический и систематический курс). М.: Издательский дом Дашков и К., 2007. 431с.
16. Романов Ю.И., Сандулов Ю.А. Краткая история философской мысли: Учебное пособие для вузов. СПб.: Лань, 2002.
17. Скирбекк Г., Гилье Н. История философии. М.: ВЛАДОС, 2001.
18. Соколов В.В. Европейская философия XV-XII веков: Учебное пособие для вузов. М.: Высшая школа, 2003.
19. Соколов В.В. Средневековая философия: Уч. пос. 2-е изд. М.: Эдиториал, 2001.
20. Спиркин А. Г. Философия. Учебное пособие для вузов. М.: Юрайт-Издат, 2010. 832с.
21. Философия: Учебное пособие для высших учебных заведений / Отв. ред. В. П. Кохановский. Изд. 19-е. Ростов н/Д.: Феникс, 2009. 575
22. Антология Античной философии/Сост. С.В. Перевезенцев. М.: ОЛМА-Пресс, 2001.
23. Антология Средневековой мысли: Теология и философия европейского Средневековья. В 2-х т. Т 2. СПб.: Изд-во РХГИ, 2002.
24. Антология философии Средних веков и эпохи Возрождения /Сост. С.В.Перевезенцев. М.: ОЛМА-Пресс, 2001.
25. Больнов О.Ф. Философия экзистенциализма: Философия существования/ Пер. с нем. СПб.: Лань, 1999.
26. Бохенский Ю.М. Современная Европейская философия. М.: Научный мир, 2000.
27. Галактионов А.А., Никандров П.Ф. Русская философия XI-XIX веков. Л., 1989.
28. Губман В.Л. Смысл истории: очерки современных западных концепций. М., 1991.
29. Канке В.А. Философия. Исторический и систематический курс: Учебник. М., 1996.
30. Томпсон М. Восточная философия/ Пер. с англ. М.: ФАИР-Пресс, 2002.
31. Философия эпохи Возрождения и Реформации. СПб., 1996.